

Psalmbokens konstnärliga utsmyckning.

Psalmboken intager i vår evangeliska kyrka en mycket central plats. Det framgår inte minst av de många nya förslag och revisioner, som den utsättes för. I vårt land gälla dessa alltid *innehållet*. Formen d. v. s. den typografiska och konstnärliga utstyrelsen frågar man sällan efter. För att emellertid åtminstone — som det heter — väcka frågan, kan det vara anledning att kasta en blick på det arbete, som f. n. pågår i den evangeliska kyrkan i Tyskland, gällande en allmän luthersk rikspsalmbok.

När nu de 40 å 50 olika psalmböckerna skola ersättas med en för hela rikets evangeliska kyrka gällande psalmbok, arbetas på Kunst-Dienst (en teologisk och konsthistorisk avdelning av Reichskammer für bildende Kunst) i förening med »Verein für religiöse Kunst in der evangelischen Kirche», på en förbättring av bokens konstnärliga gestalt. Vid ett besök på Kunst-Dienst i somras bereddes jag tillfälle att få en översikt av äldre psalmböcker med konstnärlig utstyrelse samt de resultat till vilka man kommit och något om de principer, som böra tillämpas, då fråga uppstår om tryckningen. Med hjälp av *Otto Lerches* intressanta och rikt fascimillustrerade bok¹⁾, en del äldre litteratur²⁾ och nyssnämnda lilla utställning av psalmböcker kan en viss överblick vinnas. Som en sammanfattning av psalmböcker kan därför nedanstående tjäna som orientering i en fråga, som borde vara aktuell för oss.

Som allmänt omdöme om äldre tyska psalmböcker gäller, att man gärna offrat något för att åstadkomma ett tilltalande bokverk. Man har följt Luthers mening: »Darum thun die Drucker sehr wol daran, das sie gute lieder vliessig drucken und mit allerley zierde den leuten angenehme machen, damit sie zu solcher freude des Glaubens gereizt werden und gerne singen». Citatet är hämtat ur förordet till Luthers psalmbok, tryckt 1524 hos Klug i Wittenberg³⁾. Ett dystert kapitel i psalmböckernas historia bildar 1800-talet. Men redan 1898 börjar en ny tid med Elsass-Lothringens nya psalmbok, vars konstnärliga utsmyckning omhänderhades av prof. Johs Ficker i Strassburg. På en särskild upplaga nedlades mycken omsorg i konstnärligt hänseende. Den omhänderhades av Otto Hupp. T. o. m. notskriften framträder här

¹⁾ Otto Lerche, Druck und Schmuck des deutschen evangelischen Gesangbuchs im 20. Jahrhundert. Berlin 1936.

²⁾ A. Boehm, Buchschmuck in Gesangbüchern alter und neuerer Zeit i Archiv für Buchgewerke und Gebrauchsgraphik 1902 S. 440 f., diverse uppsatser i Monatsschrift für Gottesdienst und Kirchliche Kunst, Johs Ficker, Druck und Schmuck des neuen evang. Gesangbuchs für Elsass-Lothringen, 1903 och dens. Neuer Druck und Schmuck des evang. Gesangbuchs für Elsass-Lothringen, 1910.

³⁾ Ett vackert nytryck (av Konrad Amelin, Kassel 1929) förtjänar att spridas även hos oss.

i reformerad gestalt. I övrigt är uppställningen av musiksidorna med noter, diktarporträtt i initialerna m. m. i de flesta fall fördömlig liksom att bilderna inskränkas till några få titelblad. Hupp fick sedan fortsätta sin verksamhet i denna art genom Schleswig-Holsteins psalmbok (1909), men han lyckades ej överträffa sitt förra arbete. En viss dekorativ kyla och alltför brokig mångfald i ornamenten utmärka denna bok. Tyvärr måste här förbigås Hannovers psalmbok (1910) av prof. Karl Mohrmann och Hessen-Darmstadts i vacker Offenbacherskrift av Koch. Mera betydelsefull var Schlesiens psalmbok, som i en vackert utstyrd upplaga utkom strax före kriget. Flera nästan helsidesstora bilder i träsnitt pryda boken och därjämte överstycken, initialer med porträtt av kompositörer, diktare och furstar samt minnesrika kyrkor. Rött förekommer rikligt i kolumtitlar, nummer och vissa överskrifter. Fyrkantiga nottyper, notsystemens nya violinklav samt en kraftig och tydlig skrift karaktärisera sidorna, som ha en väl avvägd yta. Efter ett långt uppehåll under krigs- och inflationsperioden utkom Württembergspalmboken, som anförtrotts åt Rudolf Schaefer. Utom av ovanligt vackra skrifttyper utmärkes den av nyheter i notskriften, varigenom man lätt skiljer dur och mollmelodier. En kyrklig prägel utmärker i särskilt hög grad Rudolf Kochs arbete med den bajerska psalmboken. Tyvärr inskränkte sig hans insats blott till titel- och företalsblad. Större fält för sin eminenta typografiska begåvning fick han i Frankfurt-psalmboken 1928. Vackrast äro överskrifterna, ofta förenade med enkla symboliska bilder. Slutligen har Koch deltagit i pryndandet av den vackraste nya tyska psalmboken, nämligen provinsen Sachsens (1931). Här har Kochsfaktur från det Klingsporska tryckeriet konsekvent begagnats. Det ovannämnda Huppska notsystemet har i något förändrad form kommit till användning. Kochska skrifttyper ha sedan upptagits i den nya upplagan av prof. Sachsens psalmbok (1933).

En närmare granskning av de här nämnda psalmböckerna, som äro de i typografiskt och konstnärligt avseende bästa, kan ge svar på många frågor om psalmböckernas utstyrel. Första frågan gäller naturligtvis om utsmyckningen överhuvud taget är lämplig och i så fall om man bör ägna utsmyckningen åt en viss upplaga. — Bilder och ornament äro visserligen icke oundgängliga. Å andra sidan kan man fråga sig, om våra kyrkliga böcker böra komma efter i bokkonstens utveckling? Naturligtvis måste man nekande besvara denna fråga. Stor omsorg bör nedläggas på det rent typografiska i boken, alltså beträffande typer, satsbild och helhet. (Det behöver bara erinras om den möda och all den konstmässighet, som i detta avseende nedlagts på den nu under utgivning varande engelska bibeln, tryckt på Oxford University Press och kostande 50 pund häftet.) Beträffande psalmböcker måste emellertid hävdas den meningen, att bilder icke äro huvudsaken. Det gäller att framhäva texten och låta utsmyckningen så att säga

ackompanjera den förra. Vi återkomma strax till arten och omfattningen av denna utstyrelse för att besvara frågan om lämpligheten av en särskild bildupplaga. De flesta av de ovannämnda psalmböckerna äro utgivna i en eller flera enkla upplagor samt en »Schmuckausgabe». Det är emellertid betecknande, att den på detta område mest erfarne mannen, prof. Ficker, som först i tvänne skrifter förordat skilda upplagor, senast 1931 i prov. Sachsens nya psalmbok gått in för endast *en* upplaga, vilken givits konstnärlig form och utsmyckning. I skolan, vid konfirmationen, vid gudstjänsterna och andaktsstunderna i hemmet vänjes man vid varje sida, varje bild, varje ornament. Psalmboken blir på detta sätt en gammal vän, som man icke kan vara utan.

En »Schmuckausgabe» förutsätter ett visst format, som icke gärna kan nedminskas. Ett normalt oktavformat synes lämpligast. Det nu, särskilt i Sverige, gängse fickformatet har förmodligen uppkommit av den moderna Nikodemus-människans blygsel över att bära en psalmbok synlig. Vi hoppas, att denna skygghet skall bekämpas; i nödfall få kyrkorna tillhandahålla besökarna psalmböcker såsom i många fall sker.

I valet av typerna, själva bokstäverna, måste stor omsorg nedläggas. Dålig tidningsfaktur får icke tillåtas, och textens hieratiska väsen måste tillgodoses. Satsernas uppställning på sidan är ett viktigt kapitel, isynnerhet då notskrift bifogas. Man bör icke gärna stycka satserna så, att man tvingas att bläddra om för att finna fortsättning på en koral. Här komma utsmyckande ornament och bilder till hjälp. För intrycket av en sidas harmoniska uppbyggnad betyda överskrifter, siffror, och anfangar mycket. Notskrifter har, som ovan antytts, varit föremål för flera intressanta reformförsök. Kanske innebär Hupps försök en förbättring, som syftar till större tydlighet samtidigt som noterna bättre anpassas till texttyperna.

Slutligen den konstnärliga utsmyckningen. Psalmboken får inte bli en bilderbok. Vad skall egentligen illustreras? De försök, som gjorts att i bilder berätta händelser ur kyrkans och folkets liv, stämplas snart som föråldrade, och konstnärens egna stämningsbilder få sällan det objektiva värde, de böra äga i en bok, som är allas egendom och som skall förstås av alla. Nej, utsmyckningen måste utgå från boken som en organisk enhet. Den får anbringas på titelblad, avdela kapitel eller de olika delarna, sira sidorna i form av lister, vignetter eller överstycken och med fördel användas som anfangar. Om motiven för all denna utsmyckning är icke lätt att yttra sig, ännu svårare att ge råd. Här måste man finna en konstnär som äger konstnärlig takt och kultur i förening med en levande känsla för bokens värde som folklig uppbyggelse och liturgisk skrift.

Bengt Cnattingius.